

Н. ГОВОРУН

СЕМАНТИКА ГЛАГОЛОВ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В «ОБЩЕМ ПРОЛОГЕ» «КЕНТЕРБЕРИЙСКИХ РАССКАЗОВ» ДЖЕФФРИ ЧОССЕРА

В статье проанализированы семантические особенности глаголов интеллектуальной деятельности в среднеанглийском языке и установлены объективные и субъективные предпосылки их употребления в творчестве Джеффри Чоссера.

Ключевые слова: языковая личность, предикаты мыслительной деятельности, фактические та нефактические глаголы, среднеанглийский период.

N. GOVORUN

SEMANTICS OF THE VERBS OF MENTAL ACTIVITY IN THE GENERAL PROLOGUE OF THE CANTERBURY TALES BY GEOFFREY CHAUCER

The article analyses the semantic features of the verbs of mental activity in Middle English, considers objective and subjective factors of appealing to them in the works of Jeoffrey Chaucer.

Key words: language identity, predicates of mental activity, factual and non-factual verbs, Middle English.

УДК 81'37

Ольга ГОЛЦИНА

НОВІТНІ КРИТЕРІЇ ЩОДО КЛАСИФІКАЦІЇ МІНІМАЛЬНИХ ІДІОМ У СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ

Проаналізовано погляди вчених, що стосуються категоріальних ознак фразеологічних одиниць з одним повнозначним компонентом. При визначенні статусу мінімальних ідіом пропонується застосування “критерієв фразеологічності”, за допомогою яких виявлено спільні та специфічні риси МФО у порівнянні з багатоконпонентними фразеологізмами.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, мінімальна ідіома, критерії фразеологічності, повнозначний / службовий компоненти.

Сучасна фразеологія – це порівняно нова лінгвістична система, яка займається вивченням відтворюваних, цілісних за значенням, стійких за складом і структурою словосполучень, які називаються фразеологічні одиниці (ФО). Центральним розділом фразеології вважається ідіоматика, оскільки ідіоми найбільш регулярні, що виявляється у високому ступені їх ідіоматичності та стійкості. Серед ФО виокремлюється мінімальна фразеологічна одиниця (МФО). Але немає однозначної і загальноприйнятої відповіді що слід розуміти під МФО. Наявні класифікації не охоплюють усі відтворювані фразеологізми, тому питання про систематизацію ФО залишається досі відкритим. Існування упродовж десятиліть різних поглядів на статус стійких сполучень структури “службове слово (службові слова) + повнозначне слово” зумовило відсутність єдиного, загальноприйнятого терміна для їх кваліфікації. На позначення таких конструкцій у вітчизняній науці використовувалися досить різноманітні назви. Одні вчені, прагнучи підкреслити структурну своєрідність одиниць, особливе розташування у системі мови (на межі “класичних” слів і власне фразеологізмів) або тільки розміри, називають їх одновіршинними фразеологізмами (О.І. Смирницький [16], Ле Дик Чонг [20]), мінімальними одиницями фразеології або мінімальними фразеологізмами (П.О. Лекант [9]), мікроідіомами (Ж.А. Зубова [4]). С.А. Трухіна, вказуючи на своєрідність фразеологічного значення, яке виникає в результаті тісної взаємодії граматичного значення службового і лексичного значення повнозначного компонентів, іменує їх лексико-граматичними фразеологізмами [18]. Дослідники певних структурних типів таких фразеологічних утворень віддають перевагу позначенням, які вказують на структурний тип фразеологічних одиниць: прийменниково-іменні звороти [22, с.20], фразеологічні одиниці з фразоутворюючим компонентом займенником [5], фразеологізми із запереченням у своєму складі [6, с.204].

Аналіз досліджень показує, що жоден з цих термінів не може претендувати на точність і вичерпність. Найбільш відомий з них – “мінімальний фразеологізм” – введений у науковий обіг П.О. Лекантом у 60-х роках ХХ століття. Цей термін має узагальнене значення і не відображає усієї різноманітності структурно-граматичних моделей фразеологізмів-словоформ. Найновіший

термін “мікроїдіома”, створений Ж.А. Зубовою, практично синонімічний попередньому, хоча у ньому відчувається прагнення автора зосередитися на специфіці фразеологічного значення відтворюваних одиниць. Обґрунтовуючи можливість такої кваліфікації, Ж.А. Зубова зауважує: «По-перше, не зв’язаний з якоюсь конкретною моделлю чи конструкцією, з акцентуванням уваги на семантичних або синтаксичних властивостях даної групи фразеологічних одиниць, по-друге, на відміну від уже існуючих в науковій літературі кваліфікацій типу “мінімальна фразеологічна конструкція (одиниця)”, “одновершинний фразеологізм”, даний термін, будучи однослівним, дозволяє уникнути тавтології, допомагає “зняти” стилістичні перепони» [4, с.7].

Отже, на природу мінімальних ідіом у мовознавчій науці існує три протилежні точки зору: 1) такі фразеологізми складають окремих структурний розряд; 2) ці одиниці є частинами інших фразеологізмів; 3) такі одиниці – не фразеологізми, а слова (найчастіше прислівники), які пишуться окремо. Отже, визначення статусу і місця одиниць з одним повнозначним компонентом у фразеології і – ширше – системі мови, з’ясування особливостей семантичної і граматичної природи мінімальних ідіом залишається актуальним. Наша мета полягає у встановленні специфіки ФО з одним повнозначним компонентом та обґрунтування виділення мінімальних ідіом в самостійну групу фразеологічного рівня української мови – мініїдіоматику.

Першого погляду дотримуються В.О. Архангельський, С.І. Ожегов, В.П. Жуков, Н.Н. Амосова, А.М. Емірова, О.І. Молотков, О.І. Смирницький, Л.Г. Скрипник, Г.М. Удовиченко, М.Ф. Алефіренко, М.Т. Демський, Л.Г. Авксентьєв, В.Д. Ужченко, Н.О. Зубець.

На думку Н.О. Зубець, той факт, що досліджувані мовні одиниці мають один наголос, не можна вважати важливою підставою для виключення їх із фразеологічної системи. Інакше відмежування фразеологізму від нефразеологізму буде штучним, адже службові слова, поєднуючись із повнозначними, найчастіше мають побічний наголос (*через край, не до солі*) [3, с.20]. Крім цього, акцентуаційний критерій не належить до категоріальних ознак фразеологічних одиниць.

Дослідниця розглядає мінімальні фразеологізми (мінідіоми) як самостійний різновид стійких словосполучень у фразеологічній системі української мови, це „такі стійкі звороти мови, що об’єктивуються в структурі „службове слово(або два) + повнозначне слово” [3, с.73]. Подібне твердження висловлювала і Л.Г. Скрипник, яка зазначала: „До особливого розряду фразеологічних одиниць належать стійкі одиниці мови, що мають цілісне значення, а за складом компонентів є поєднання одного повнозначного слова з одним чи кількома службовими словами (на руку – вигідно, у літах – немолодий, хоч куди – дуже гарний, як без рук – незручно)” [6, с.118]. Ця група одиниць становить великий інтерес, з одного боку складністю семантичної і граматичної природи, нечіткою „поведінкою” в мовленні, з іншого боку, – незмінністю. Питання про віднесення цих структур до фразеології дискусійне.

Другого підходу дотримується низка дослідників (М.М. Шанський, С.Г. Гаврін), які відмовляються визнавати фразеологізмами такі утворення на тій підставі, що вони, по-перше, мають лише один фразовий наголос, і, по-друге, не становлять словосполучення, оскільки складаються з одного повнозначного і одного службового слова, а фразеологічний зворот, на думку М.М. Шанського, утворюється сполученням двох і більше повнозначних слів [8, с.220].

Третього підходу дотримується І.Є. Анічков, який пропонує визнати більшість таких одиниць словами на тій підставі, що слово може писатися й окремо, оскільки воно не є графічною одиницею [1, с.18]. О.М.Тихонов вважає за доцільне відносити такі сполучення слів до прислівників у зв’язку із складністю відмежування їх від прислівників такої самої структури [17, с.272].

Деякі вчені не дотримуються однозначної думки. Так у дисертаційному дослідженні Ле Дик Чонга «Одновершинные устойчивые сочетания слов в современном русском языке» наводиться думка про те, що сталі сполучення знаходяться на межі між “класичними” словами і власне фразеологізмами. Під такого роду утвореннями автор розуміє стійкі конструкції з одним основним наголосом (*не в силах, ни на грош*), або з одним побічним наголосом (*потому что, едва ли*) або з одним основним і одним побічним наголосом (*кроме того, между прочим, с бухты-*

барахты). Більшість із них за основними властивостями визнаються словами, і тільки невелику кількість одиниць автор вважає одновіршинними фразеологізмами, оскільки вони непроникні в структурному складі та інтонаційно подільні [20, с.4].

Аналізуючи мінімальні конструкції на матеріалі російської, англійської та німецької мов, С.А. Трухіна виносить їх на межу фразеології і лексикології, фразеології і синтаксису. Дослідниця вважає, що серед цих виразів є прислівники, але більшість – фразеологізми, в які переходять вільні сполучення слів [18, с.152]. О.І. Молотков визнає ФО лише ті поєднання, що співвідносяться із самостійними частинами мови, і виключають з їх складу ті, що виконують службові функції в реченні (*на протяженні, несмотря на.., так как, что за*), інтерпретуючи, що останні, на відміну від фразеологізмів, виникли не за рахунок лексикалізації, а в результаті перетворення слів у службове слово, тобто його граматизації [2, с.108].

У передмові до «Словаря еквівалентів слова» Р.П. Рогожникова зауважує, що стійкі конструкції повнозначного слова і одного (чи двох) неповнозначних мають ознаки і слова і фразеологізму. На думку дослідниці, такі сполучення насамперед еквівалентні (рівнозначні) слову за значенням (сприймаються як одне ціле), функцією в мові (виконують функції незмінних слів – прислівників, применників, сполучників, часток, вигуків) і виникли в результаті поширення аналітизму в системі незмінних частин мови. Називаючи такі ознаки як роздільнооформленість, наявність граматичних омонімів, варіантність, факультативність, Р.П. Рогожникова все ж не вважає такі одиниці фразеологізмами через збереження лексичного значення повнозначним словом і відсутність образності [12], з чим не можна погодитися однозначно, особливо у тих випадках, коли йдеться про одиниці, співвідносні з прислівниками.

Спільним для всіх цих концепцій є те, що їх автори відносять до фразеологізмів стійкі сполучення з одним повнозначним компонентом на основі лише однієї (зрідка двох) ознак, які вважають визначальними. Так, Л.Я. Костючук та А.М. Левицький визнають конструкції з одним повнозначним словом несамостійними фразеологізмами на тій підставі, що своє особливе значення вони одержують лише у сполученні з певними словами.

Проте ці вчені згодні з тим, що такі стійкі сполучення слів треба розглядати у межах фразеології [7, с.90].

Діаметральна протилежність точок зору щодо статусу стійких сполучень слів з одним повнозначним компонентом свідчить про недостатню розробку загальнофразеологічних теоретичних положень, а також відображає погляди на такі одиниці з різних позицій. Різні підходи до аналізу досліджуваних одиниць виявляються навіть тоді, коли вони визнаються фразеологізмами.

Осмислення їх як несамостійних одиниць фразеології базується на аналізі з позицій сполучуваності (тобто ззовні). Коли ж ці конструкції розглядаються як самостійні фразеологізми, з'ясовується роль службового і повнозначного компонентів у творенні фразеологічного значення (вивчаються їх внутрішні особливості). Ми приєднуємося до тих вчених, які вважають, що мінімальні фразеологізми вимагають дослідження конкретних ФО різної структури і семантики для визначення їх статусу. А отже, вважаємо, що МФО складаються окремий структурний розряд.

Для вирішення проблеми фразеологічного статусу мінімальних ідіом вважаємо за доцільне скористатися класифікацією білоруського мовознавця Б.О. Плотникова, який запропонував 10 критеріїв для визнання “ступеня фразеологічності” одиниць більш поширеної, ніж МФО, структури (чим більше ознак-критеріїв має сполучення слів, тим вищою є його фразеологічність) [8, с.292]:

1) ідіоматичність, тобто зрушення у значенні компонентів (*пекти раків* “червоніти від сорому, ніяковіти”);

2) дослівна неперекладність на інші мови (*гарбуза піднести, піймати облизня, облизати макогона* “відмовити при сватанні, залищанні”, *на рушник стати* “взяти шлюб, одружитися”, *пошитися в дурні* “дати себе обдурити”);

3) наявність компонента з утраченим лексичним значенням або із застарілою граматичною формою (*ляси точити, притча во язицех*);

4) граматична категоріальність, тобто здатність усього звороту виступати в ролі одного члена речення (*сторч головою* – обставина способу дії, *шкіра та кістки* – означення);

5) невмотивованість значення (*собаку з'їсти* “набути великого досвіду в якійсь справі, ґрунтовно, до тонкощів вивчити щонебудь”);

6) незмінність граматичної форми (*поминай як звали, як Пилип з конопель, була не була, зуб на зуб, ні сіло ні впало, і нашим і вашим, і хочеться і колеться, сиди й не рипайся, у три погібелі*);

7) синтаксична немодельованість, тобто творення сполучення не за живою в мові моделлю (*сам на сам, чорта з два, так собі*);

8) відсутність варіантності (пор.: *бити баглаї і наговорити (набалакати, намолоти, наплести) сім мішків (кін) гречаної вовни*);

9) неможливість вставити в середину виразу якесь слово (пор.: *бабине літо, кров з молоком і завдати (доброго) гарту, закрутити (таку) веремію*);

10) неможливість синтаксичних перетворень (пор.: *ні се ні те і прийняти ухвалу, прийнята ухвала, ухвала, яку прийняли*) [11, с.226–231].

Інтерполюючи запропоновану Б. О. Плотниковим класифікацію, можна довести, що мінімальним ідіомам властиві такі ж самі структурно-семантичні ознаки, які притаманні багатокomпонентним фразеологічним одиницям.

Такі семантичні ознаки, як ідіоматичність, дослівна неперекладність на інші мови, невмотивованість значення фразем *як ніч* ‘дуже, сильно, у великій мірі’ [10, с.276], *ані в зуб* ‘анітрохи, аніскільки, зовсім (не знати, не розуміти)’ [15, с.273], *до лампочки* ‘щось для когось не потрібне або не має значення; байдуже комусь до кого-, чого-небудь’ [15, с.328], *під соусом* ‘в тому чи іншому вигляді, трактуванні, висвітленні і т.ін.’ [15, с.678] не тільки підтверджують фразеологічний статус мінімальних ідіом, але й свідчать про високий рівень їх фразеологічності на рівні семантики.

На структурно-граматичному рівні мови такий ступінь “отримують” МФО *до пуття, до вітру, з азів, на дурняк, без оглядки, на льоту, ще б пак* і т.ін. з ознаками застарілої граматичної форми, граматичної категоріальності, синтаксичної немодельованості, незмінної форми, відсутності варіантності, неможливості вставити в середину виразу інше слово та нездатності до синтаксичних перетворень.

Проте велика кількість одиниць з одним повнозначним словом мають формальні варіанти і / або факультативні компоненти, які можуть бути вилучені зі складу фразеологізму. Так, наприклад, фразеологічні словники сучасної української мови фіксують

словотвірні варіанти мінідіом *на хвилину* (*хвилиночку*, *хвилю*, *хвильку*) [15, с.743], *на пам'ять* (*на пам'ятку*) [15, с.483]; граматичні варіанти ФО у формі однина / множина: *під рукою* – *під руками* [15, с.625], варіантні відмінкові конструкції *до пари* (Р.в.) – *під пару* (З.в.); повні та усічені фразеологізми: *по вуха* – *по [самі] вуха* [15, с.141], *в ажурі* – *у [повному] ажурі* [15, с.19], *по світах* – *по (у) [всіх (широких, далеких)] світах* [15, с.635], *не один – не один [і не два (не два)]* [15, с.460].

Проте треба наголосити, що й серед багатокomпонентних ФО велику кількість становлять фразеологізми з варіантною граматичною формою, факультативними компонентами та “порушеним” порядком слів, що свідчить про коливання “критерію фразеологічності” у межах різних за структурою ФО. В.Д. Ужченко підкреслює, що постійний і відтворювальний за традицією компонентний склад фразеологізмів є відносним: “<...> треба обумовити принаймні допуск варіантності (лексичні зміни в межах норми, наявність факультативних компонентів, зміна порядку компонентів у багатьох фразеологізмах тощо)” [19, с.17]. Варіанти зумовлені природою семантичної структури ФО (цілісністю її значення при компонентному складі), системністю зв’язків у лексиці, лінійністю структурної будови ФО (еліпсис, факультативність, нарощенням компонентів), історичним розвитком (рухом, “життям”) самої фразеологічної системи. Таким чином, зауважує В.Д. Ужченко, постійність компонентного складу і структури ФО, тобто вживання стабільного сполучення слів-компонентів, їх стійкість є відносною, а не абсолютною, не статичною [19, с.23]. Твердження щодо цілісності семантики фразеологізмів, що виявляється у відносній (приблизній) ідентифікації зі словом (*як маків цвіт – гарний; і вуст не розтулити – мовчати*), у здатності їх виступати окремим членом речення, у відтворюваності в мовленні і в стабільності (з допуском варіантності) компонентного складу і структури [19, с.21], цілком підходить до розряду фразеологічних одиниць з одним повнозначним компонентом – мінімальних ідіом.

Отже, фразеологічна природа сполучень з одним повнозначним та одним / двома неповнозначними компонентами виявляється досить чітко. Для мінімальних ідіом властиві найважливіші ознаки фразеологізмів: відтворюваність, цілісність

значення, стійкість компонентного складу і структури. Такі структурно-семантичні ознаки, як ідіоматичність, дослівна неперекладність на інші мови, невмотивованість значення фразем, застаріла граматична форма, граматична категоріальність, синтаксична немодельованість, незмінна форма, відсутність варіантності, нездатність до синтаксичних перетворень свідчать про високий ступінь їх фразеологічності. Коливання “критерію фразеологічності” проявляється у варіантних граматичних формах, факультативних компонентах та “порушеному” порядку слів у межах МФО. Таким чином, визнання самостійного статусу мінімальних одиниць фразеології зумовлено спільними для багатоконпонентних ФО та мінімальних ідіом категоріальними ознаками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аничков И.Е. Об определении слова // Морфологическая структура слова в языках различных типов. – М. – Л., 1963. – С.18-23.
2. Архангельский В.Л. Методы фразеологического исследования в отечественном языкознании (60-е годы XX в.) // Вопросы лексики и фразеологии современного русского языка. – Ростов н/Д, 1968. – 206с.
3. Зубець Н.О. Мінімальні ідіоми в українській мові. Дис...канд.філол. наук. – Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний університет, 1997. – 171с.
4. Зубова Ж.А. Структурно-семантические и функциональные особенности русской микроидиоматики: Автореферат дис. ... канд. филол. наук. – Орёл, 1992. – 20с.
5. Кононова А.А. Структура, значение и функционирование фразеологических единиц с фразообразующим компонентом местоимением (модели предлог + местоимение и местоимение + местоимение с предлогами и без них): Автореферат дис. ... канд. филол. наук. – М., 1974. –13с.
6. Коссек Н.В. Фразеологизмы, включающие в свой состав отрицание // Вопросы семантики фразеологических единиц. – Новгород, 1971. – С.51-57.

7. Костючук Л.Я. О сочетаемости компонентов в связи с устойчивостью словосочетаний // Проблемы устойчивости и вариантности фразеологических единиц. – Тула, 1968. – С.95-99.

8. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: Підручник: К.: Видавничий центр “Академія”, 2003. – 464с.

9. Лекант П.А. К вопросу о минимальных единицах фразеологии // Проблемы фразеологии и задачи её изучения в высшей и средней школе. – Вологда, 1967. – С.153-160.

10. Фразеологія перекладів Миколи Лукаша: Словник-довідник / Уклали О.І. Скопненко, Т.В. Цимбалюк. – К.: Довіра, 2003. – 735с.

11. Общее языкознание / Под общ. ред. А.Е. Супруна. – Минск, 1983.

12. Рогожникова Р.П. Словарь эквивалентов слова. – М., 1991. – 255с.

13. Словарь-цитатник: Цитатный терминологический указатель по фразеологии / Под ред. А.К. Бириха, А.М. Бушуя, В.М. Мокиенко. – Самарканд, 1986.

14. Словник української мови: В 11-ти томах. – К., 1970-1981.

15. Словник фразеологізмів української мови / Уклад.: В.М. Білоноженко та ін.. – К.: Наук. думка, 2008. – 1104с. – (Словники України).

16. Смирницкий А.И. Лексикология английского языка. – М., 1956. –122с.

17. Тихонов А.Н. Наречные слова и выражения в русском языке (в связи с проблемой «Фразеологизм и слово») // Труды Самарканд, ун-та. Новая серия. Вопросы фразеологии. – Самарканд, 1970. – Вып.178. –С.259-272.

18. Трухина С.А. К проблеме семантики лексико-грамматических фразеологизмов // Образование и функционирование фразеологических единиц. – Северо-Кавказский научный центр высшей школы. Изд-во Ростов. ун-та, 1981. – С.152-154.

19. Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологія сучасної української мови: Нав. посіб. – К.: Знання, 2007. – 494с.

20. Чонг Ле Дик. Одновершинные устойчивые сочетания слов в современном русском языке: Автореферат дис. ... канд. филол. наук. – М., 1978. – 22с.

О. ГОЛИЦЫНА

НОВЫЕ КРИТЕРИИ, КАСАЮЩИЕСЯ КЛАССИФИКАЦИИ МИНИМАЛЬНЫХ ИДИОМ В СОВРЕМЕННОМ ЯЗЫКОВЕДЕНИИ

Проанализированы позиции ученых, касающиеся категориальных признаков фразеологических единиц с одним полнзначным компонентом. При определении статуса минимальных идиом предлагается использование “критерия фразеологичности”, с помощью которого выявлены общие и специфические особенности МФЕ в сравнении с многокомпонентными фразеологизмами.

Ключевые слова: фразеологическая единица, минимальная идиома, критерий фразеологичности, полнзначный / служебный компоненты.

O. GOLITSYNA

THE PROBLEM OF THE STATUS OF MINIMAL IDIOMS IN MODERN LINGUASTICS.

Scientist's views on category features of fixed phrases with single full component were analysed. The usage of phraseological criteria is suggested for identification of minimal idioms' status. General and specific features of MFI in comparison with compounding fixed phrase exposed through the instrumentality of these phraseological criteria.

Key words: the fixed phrase, a minimal idiom, phraseological criteria, a full subordinate component.

УДК 811.111'255.4

Юлія КОЛЯДИЧ

ФУНКЦІОНАЛЬНО-ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕВФЕМІЗМІВ В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ

Стаття присвячена дослідженню функціонально-прагматичних особливостей евфемічних одиниць в англomовному дискурсі. Автором запропоновано класифікацію загальноживаних, арготичних, політичних евфемізмів; встановлено ознаки евфемічної конотації; на основі прагматичних особливостей вживання евфемізмів мовцями виділено функції евфемічних субститутів.